

การทำงานจิตอาสาตามหลักการในทางพระพุทธศาสนา

พระครูสิทธิธรรมารักษ์¹

บทคัดย่อ

ความหมายและแนวคิดของจิตอาสาในบริบทของสังคมปัจจุบัน นอกจากจะหมายถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมแล้วยังหมายรวมถึง “การเสียสละ” หรือ “การให้” กล่าวคือ “จิตอาสา” เป็นจิตที่พร้อมจะเสียสละเวลา กำลังทางกาย จิตใจ ทรัพย์สิน หรือสติปัญญา เพื่อก่อให้เกิดสิ่งที่ดีแก่ผู้อื่นและเพื่อสาธารณประโยชน์ รวมไปถึงการทำความดีเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การทำงานจิตอาสาตามความหมายในแนวพุทธ ยังสามารถนำไปสู่การบรรลุประโยชน์อย่างยิ่งหรือปรมาตมะ คือ การถึงวิมุตติ หลุดพ้นหรือการสิ้นกิเลสได้ ดังตัวอย่างของการเจริญวิปัสสนาโดยมีเมตตาเป็นฐานที่ปรากฏในเมตตสูตร หรือการฝึกฝนขัดเกลาตนเอง ในการลดละอัตตาหรือตัวตนหรือสละความเห็นแก่ตัวหรือจากะและการเสียสละ โดยการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นไปพร้อมกับการดำเนินตามอริยมรรคหรือไตรสิกขา ซึ่งเป็นวิถีในการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : จิตอาสา, หลักการ, พระพุทธศาสนา

¹ อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

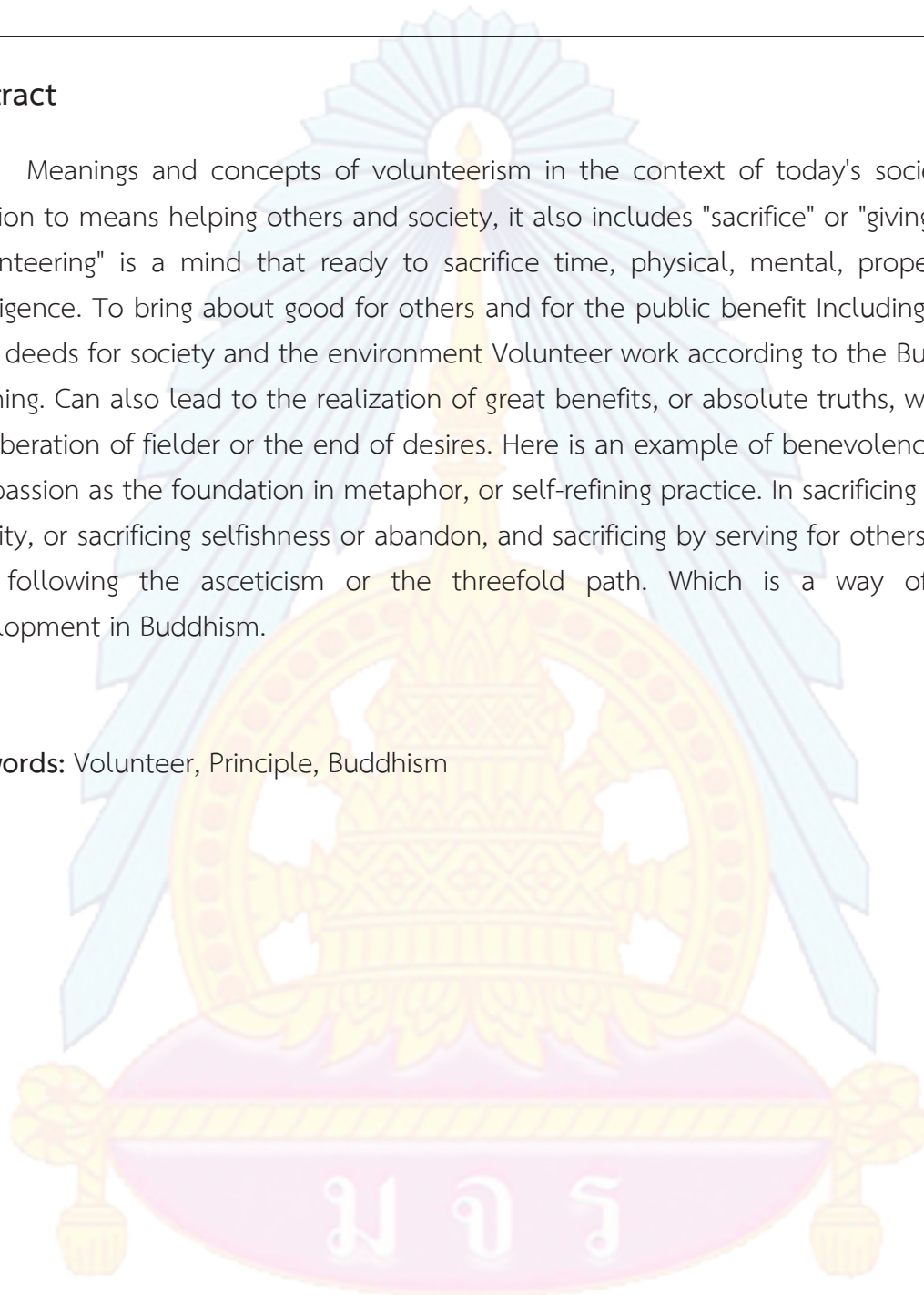

Volunteer work according to Buddhist principles

Abstract

Meanings and concepts of volunteerism in the context of today's society. In addition to means helping others and society, it also includes "sacrifice" or "giving" with "volunteering" is a mind that ready to sacrifice time, physical, mental, property or intelligence. To bring about good for others and for the public benefit Including doing good deeds for society and the environment Volunteer work according to the Buddhist meaning. Can also lead to the realization of great benefits, or absolute truths, which is the liberation of fielder or the end of desires. Here is an example of benevolence with compassion as the foundation in metaphor, or self-refining practice. In sacrificing ego or identity, or sacrificing selfishness or abandon, and sacrificing by serving for others along with following the asceticism or the threefold path. Which is a way of self-development in Buddhism.

Keywords: Volunteer, Principle, Buddhism

บทนำ

การสร้างแรงจูงใจนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาขึ้นในตัวบุคคลได้ โดยการพัฒนาแรงจูงใจที่เป็นฉันทะ รวมถึงแรงจูงใจที่ประกอบไปด้วยปัญญาและกรุณา เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาหรือการพัฒนาจิตให้เกิดความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัวต่อปัญหาและความทุกข์ของผู้อื่น เป็นผู้ที่มีจิตใจที่เมตตาและกรุณา มีจิตสาธารณะและมีความต้องการที่จะการทำประโยชน์เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม อย่างไรก็ตามการสร้างแรงจูงใจที่ประกอบไปด้วย "ปัญญาและกรุณา" หรือ การสร้างแรงจูงใจตามแนวพระพุทธศาสนาที่จะทำให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาขึ้นนั้น สามารถนำแนวคิดในเรื่องแรงจูงใจจากการตั้งปณิธานของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์มาประยุกต์ใช้ได้ กล่าวคือในการตั้งจิตปณิธานของพระโพธิสัตว์ที่ปรารถนาที่จะตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะได้ช่วยสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์และสังสารวัฏ จะพบว่าเกิดจากแรงจูงใจหนึ่งที่สำคัญ คือ การมองเห็นหรือสัมผัสกับความทุกข์ยากของสรรพสัตว์ที่ยังมีกิเลสและเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ

บทความนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตอาสา เสนอการศึกษาเชิงวิเคราะห์ความหมายและแนวคิดจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา แรงจูงใจในการทำงานจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา หลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสา ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำงานจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา และการพัฒนาจิตอาสาตามหลักการของพระพุทธศาสนา เพื่อฉายภาพให้เห็นถึงแรงจูงใจในการทำงานจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ความหมายและแนวคิดจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “จิตอาสา” เป็นคำศัพท์ร่วมสมัยซึ่งไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่ในความหมายของจิตอาสา เมื่อพิจารณาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้วมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “เมตตา และกรุณา” ดังที่ พระไพศาล วิสาโล (พระไพศาล วิสาโล: 17) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของจิตอาสาในบริบททางธรรมว่า “จิตอาสา” ส่วนใหญ่ใช้ในความหมายในทางโลก คือ การเป็นอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือส่วนรวมหรือผู้ทุกข์ แต่คำว่า “จิตอาสา” ก็มีมิติในทางธรรมด้วยเพราะเกิดจากความเมตตา กรุณา และการคิดถึงประโยชน์สุขของผู้อื่น รวมทั้งมีทัศนคติที่เห็นการเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสังคมและตนเองกับเพื่อนมนุษย์ คือมองเห็นว่าความสุขของตนเองนั้นต้องไม่แยกจากความสุขของผู้อื่นด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาในแง่ของธรรมะก็เป็นการลดละอัตตา ตัวตน หรือเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งถือได้ว่าลักษณะของจิตอาสาในแง่มุมดังกล่าวเป็นทั้งการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้พระไพศาล วิสาโล (พระไพศาล วิสาโล: 17) ยังได้อธิบายว่าหัวใจสำคัญของ “จิตอาสา” คือ การมีจิตที่เต็มไปด้วยความเมตตา กรุณา ปรารถนาดีต่อผู้อื่น อยากให้เขาพ้นทุกข์โดยไม่หวังประโยชน์สุข หรือผลตอบแทนให้แก่ตนเอง เป็นจิตที่เปี่ยมด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยรางวัลของจิตอาสาที่ได้รับก็คือ ความสุขและความภาคภูมิใจในตนเองเท่านั้น ดังนั้นความหมายของ “จิตอาสา” ถ้าพิจารณาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญเรื่องของจิตใจว่าเป็นที่มาของการกระทำทั้งหลายสามารถอธิบายได้ว่า “จิตอาสา” ในบริบทของพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับ “จิตใจ” ที่มีความ

เมตตา กรุณาเป็นพื้นฐานและหวังดีต่อผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ เมื่อนำมา ประกอบเข้ากับคำว่า “อาสา” ที่หมายถึงการเสนอตัวอย่างสมัครใจหรือเต็มใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน สามารถสรุปความหมายของ “จิตอาสา” ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาได้ว่า หมายถึง การอาสาเข้าไปช่วยเหลือผู้อื่นด้วยจิตใจที่มีคุณธรรมคือ การมีจิตที่ประกอบไปด้วยความเมตตาและกรุณา และปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ และเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทน

ความหมายและแนวคิดของจิตอาสาในบริบทของสังคมปัจจุบัน นอกจากจะหมายถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมแล้วยังหมายรวมถึง “การเสียสละ” หรือ “การให้” กล่าวคือ “จิตอาสา” เป็นจิตที่พร้อมจะเสียสละเวลา กำลังทางกาย จิตใจ ทรัพย์สิน หรือสติปัญญา เพื่อก่อให้เกิดสิ่งที่ดีแก่ผู้อื่นและเพื่อสาธารณประโยชน์ รวมไปถึงการทำความดีเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การอธิบายความหมายของจิตอาสาในประเด็นของ “การให้” นี้มีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของ “ทาน” ที่ปรากฏอยู่ในบุญกิริยาวัตถุ 10 ซึ่งมีหลักธรรมอีกข้อหนึ่ง คือ “เวียยาวัจจมัย” หรือ การทำบุญด้วยการช่วยรับใช้หรือช่วยเหลือผู้อื่นในงานที่ชอบ (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณ โณ): 26) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม ซึ่งจัดอยู่ในสัลมัย บุญกิริยาวัตถุ 3 ซึ่งหลักธรรมข้อนี้พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ทรงสนะว่ามีความใกล้เคียงกับคำว่า “จิตอาสา” นั่นเอง ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นถึงข้อธรรมเวียยาวัจจมัยที่ว่า “ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่านิรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระบ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ” (เพชรภี ปิ่นแก้ว :14) ซึ่งจากพระพุทธพจน์ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องจิตอาสาที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของบุญด้วยนั่นเอง แม้ว่าคำว่า “จิตอาสา” จะไม่มีคำที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยตรง แต่แนวคิดที่มีความใกล้เคียงกับจิตอาสาในแง่ของความมีเมตตา กรุณา และการเสียสละเพื่อผู้อื่น ก็ปรากฏอยู่ในคำสอนในพระพุทธศาสนา รวมไปถึงพระพุทธพจน์ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น รวมถึงปรากฏผ่านจริยาของพระสาวกด้วย อย่างไรก็ตามสำหรับพระพุทธจริยาของพระพุทธเจ้านั้น ได้แสดงให้เห็นถึงพระกรุณาธิคุณและความเสียสละของพระองค์ในการอุทิศชีวิตและความสุขสบายส่วนตนเพื่อผู้อื่น โดยการเผยแผ่พระธรรมผ่านพุทธกิจตลอดเวลา 45 พรรษาจนจบจวนวาระสุดท้ายของชีวิต เพื่อช่วยให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ถึงแม้มีอุปสรรคแต่พระองค์ก็สามารถใช้สติปัญญาในการแก้ไขให้ผ่านพ้นไปได้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นแบบอย่างและแรงบันดาลใจให้ผู้คนมากมายในการกระทำความดีด้วยความเสียสละ สั่งสอนให้พุทธบริษัทตระหนักถึงคุณค่าของการให้และช่วยเหลือผู้อื่น หรือแม้แต่ในกาลที่พระพุทธองค์ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ พระองค์ทรงสร้างคุณงามความดีในฐานะของพระโพธิสัตว์ ตั้งจิตปณิธานมุ่งตรงสู่การตรัสรู้เพื่อเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อที่จะโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏ โดยทรงบำเพ็ญบารมีขัดเกลาก่อนไปพร้อมๆ กับการเสียสละตนเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยจิตที่เปี่ยมความเมตตาและกรุณา จะเห็นได้ว่าพระจริยาวัตรของพระพุทธองค์ในครั้งที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั้นมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับการมีจิตอาสาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเรื่องราวที่พระโพธิสัตว์ซึ่งยังถือว่าเป็นปุถุชนได้ทรงอุทิศตนในลักษณะต่างๆ ด้วยจิตที่ประกอบไปด้วยความเมตตาและกรุณา เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์หรือที่สุดแล้วการบำเพ็ญบารมีด้วยความยากลำบากของพระโพธิสัตว์ก็เพื่อที่จักได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อจะได้โปรดและช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์นั่นเอง

โพธิสัตว์ หมายถึง ผู้มุ่งมั่นเพื่อพระโพธิญาณ หรือผู้ปรารถนาความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือผู้ที่ตั้งตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกันทั้งของพุทธศาสนาเถรวาทและ

พุทธศาสนาหายาน สำหรับในทรรณะของพระพุทธศาสนาหายาน จะสนับสนุนให้พุทธบริษัททุกคนบำเพ็ญตนเป็น “พระโพธิสัตว์” เพื่อบรรลุถึงความเป็นพุทธะโดยสอนว่าคนทุกคนมีธาตุแห่งความเป็นพุทธะหรือโพธิจิตอยู่ในตัว และการเป็นพระพุทธเจ้าจะสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้มากที่สุด ซึ่งถือเป็นอุดมคติสูงสุดของมหายาน หรือแม้แต่ในขณะที่เป็นโพธิสัตว์ก็ต้องมีปณิธานที่จะโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมดให้พ้นทุกข์ควบคู่ไปกับการจะละกิเลสทั้ง หล่ายให้สิ้น (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546: 2) ในทรรณะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเมื่อพระพุทธรูปทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธรูปก็ได้ทรงบำเพ็ญพระพุทธรูปกิจเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ เป็นการแสดงออกของจิตที่ประกอบไปด้วยพระกรุณาธิคุณที่ปราศจากกิเลส ซึ่งเป็นคนละบริบทกับความหมายของจิตอาสาในยุคปัจจุบันที่ใช้กับบุคคลทั่วไป คุณธรรมและหลักการทำงานเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธรูปสามารถนำมาเป็นแนวทางอันดีงามเพื่อนำมาประยุกต์กับการทำงานจิตอาสาอย่างเหมาะสมในบริบทของสังคมปัจจุบันได้

จากการศึกษาถึงความหมายของคำว่าจิตอาสาจากแนวคิดและหลักการทำงานจิตอาสาในบริบทของสังคมปัจจุบันนั้น สามารถสรุปได้ว่าจิตอาสา หมายถึง การมีจิตที่อาสาช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ หรือช่วยให้ผู้อื่นมีความสุขหรือมีชีวิตที่ดีขึ้นโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นจิตที่ไม่นิ่งเฉยเมื่อพบปัญหาและความทุกข์เกิดขึ้นกับผู้อื่นและสังคม เป็นจิตที่พร้อมจะเสียสละเวลา กำลังทางกาย จิตใจ ทรัพย์สินหรือสติปัญญา เพื่อก่อให้เกิดสิ่งที่ดีแก่ผู้อื่นและเพื่อสาธารณประโยชน์ รวมไปถึงการทำความดีเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

พระพุทธรูปทรงให้ความสำคัญกับการสอนให้พระสาวกหรือพุทธบริษัทมีจิตที่คำนึงถึงผู้อื่นและพึงเสียสละหรืออุทิศตนในการช่วยเหลือผู้อื่นหรือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ ทรงตรัสแก่พระอรหันตสาวก 60 รูป ได้แก่ พระปัญจวัคคีย์ พระยสะ และพระสหาย ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี พระพุทธรูปทรงที่แสดงไว้มีใจความตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเรา ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อม เพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม” (วิ. ม. (ไทย) 4/32/40)

จากพระพุทธรูปทรงที่พระพุทธรูปตรัสไว้ข้างต้น กล่าวได้ว่าเป็นหลักการที่ใกล้เคียงกับแนวคิดเรื่องจิตอาสาเป็นอย่างยิ่ง ในแง่ของการมีจิตที่เสียสละและคิดช่วยเหลือผู้อื่น เนื่องจากพระพุทธรูปทรงดังกล่าวเป็นเพื่อให้พระอรหันตสาวกทั้ง 60 รูป ได้ตระหนักถึงหน้าที่ในการช่วยเหลือหรืออนุเคราะห์สรรพสัตว์อื่น (ทั้งมนุษย์และเทวดา) ที่ยังมีความทุกข์ให้ประสบความสุขหรือได้รับประโยชน์จากการเข้าถึงพระธรรม ซึ่งจากพระพุทธรูปทรงนี้แสดงให้เห็นว่าพระอรหันตสาวกทั้ง 60 รูป ได้หลุดพ้นแล้วจากความทุกข์ทั้งปวงและทำประโยชน์อันสูงสุดให้ตนเสร็จสิ้นแล้ว แต่ก็ไม่ควรนิ่งเฉยต่อความทุกข์ของผู้อื่นที่ยังมีอยู่ควรมีความเสียสละ การจาริกไปเพื่อเผยแผ่พระธรรมอันเป็นการอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเกื้อกูลสรรพสัตว์เหล่านั้นให้ได้รับประโยชน์สูงสุด รวมทั้งจากพระพุทธรูปทรงนี้ยังแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงได้ตรัสเพื่อให้พระอรหันตสาวกแสดงพระธรรมที่มีความงามทั้งในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด รวมทั้งมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ที่ได้ฟัง

ธรรมที่จะได้มีโอกาสรู้ธรรมนั้น และนอกจากนี้พระพุทธรูปยังทรงแสดงตนเป็นแบบอย่างโดยตรัสว่า พระองค์เองก็จะไปยังตำบลอรุเวลาเสนาในคัมเพื่อเผยแผ่พระธรรมเช่นเดียวกัน จากพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงภารกิจหรือหน้าที่ที่พึงกระทำของพระพุทธรูปเจ้าและพุทธบริษัทด้วยความกรุณาที่มีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ผ่านการเสียสละและอุทิศตนเองเพื่อเดินทางไปเผยแผ่พระธรรมยังแคว้นต่างๆ โดยมีเป้าหมายก็เพื่อประโยชน์และความสุขของผู้อื่นที่ได้รับจากการเข้าถึงธรรมนั้น นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปอีกหลายตอน หลายเหตุการณ์ที่พระพุทธรูปทรงสอนให้พุทธบริษัทมีจิตที่เสียสละ ซึ่งกล่าวได้ว่าสอดคล้องกับแนวคิดจิตอาสา เช่น

“นรชนทั้งหลายผู้มีปัญญา จะเป็นผู้นุเคราะห์ ย่อมกระทำให้ผู้อื่นปราศจากความเศร้าโศก เหมือนมตบัณฑิตทำให้เชษฐภคินีปราศจากความเศร้าโศก หรืออีกตอนหนึ่งที่ตรัสว่า “บุคคลใดเป็นคนกตัญญูตเวที เป็นปราชญ์มีกัลยาณมิตรและมีความรักดีมั่นคง ช่วยกระทำความดีของมิตรที่ตกยากด้วยความเต็มใจ บัณฑิตเรียกคนเช่นนั้นว่า สัตบุรุษ” (ขุ.ชา. (ไทย) 27/78/608)

ดังนั้น คุณธรรมและหลักการทำงานเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธรูปเจ้า สามารถนำมาเป็นแนวทางเพื่อนำมาประยุกต์กับการทำงานจิตอาสาอย่างเหมาะสมในบริบทของสังคมปัจจุบันได้ ในส่วนของหลักการทำงานหรือบำเพ็ญพระพุทธรูปกิจเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธรูปเจ้า รวมทั้งหลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการทำงานจิตอาสา สามารถนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมและนำเสนอเป็นแนวคิดหรือรูปแบบของจิตอาสาแนวพุทธ เพื่อนำไปบูรณาการกับแนวคิดและหลักการทำงานจิตอาสาได้

2. แรงจูงใจในการทำงานจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

แรงจูงใจ (Motivation) เป็นคำสำคัญที่มีความหมายในฐานะที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ดังนั้น แรงจูงใจจึงหมายถึงแรงกระตุ้นหรือแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรม เป็นแรงที่ให้อำนาจกระตุ้นร่างกายให้กระทำพฤติกรรม โดยเป็นแรงกระตุ้นที่มีการกำหนดทิศทางไว้ว่าจะทำพฤติกรรมออกไปอย่างไรแบบใด (สิทธิโชค วรานุสันติกุล, 2546: 157) ซึ่งในการวิเคราะห์แรงจูงใจในการทำงานจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้น จะหมายความเฉพาะแรงจูงใจประเภท “แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์” ที่หมายถึง ความปรารถนาของบุคคล หรือ เป็นแรงขับภายในบุคคลที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายหรือมาตรฐานที่กำหนดไว้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นความต้องการที่จะบรรลุความสำเร็จหรือให้ได้ผลดีเลิศ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอันมุ่งมั่นที่จะไปถึงเป้าหมายนั่นเอง (MacLelland, D.C., 1953: 110-111)

แรงจูงใจตามความหมายทางจิตวิทยาตะวันตกโดยทั่วไป หมายถึง สิ่งที่ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากความต้องการอันจำเป็น (Needs) พลังกดดัน (Drives) หรือ ความปรารถนา (Desire) ที่จะพยายามดิ้นรนเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจจะเกิดตามธรรมชาติหรือจากการเรียนรู้ก็ได้ ถ้าพิจารณาจากความหมายในลักษณะนี้ จะพบว่าในพระพุทธศาสนาก็มีหลักพุทธธรรมและกระบวนการธรรมที่อธิบายแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังของพฤติกรรมและเป็นพลังผลักดันให้เกิดพฤติกรรมไว้ด้วยกัน ดังเช่นที่พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล” (อง.ทสก. (ไทย) 24/58/125-126)

หมายความว่าในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้น ฉันทะเป็นรากหรือเป็นต้นเค้าของธรรมทุกอย่าง ดังที่อรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า “ฉันทะที่ไม่ดีเป็นอกุศล เป็นฝ่ายชั่ว” ตรงกับคำว่า “ตัณหา” (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 487)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับแรงจูงใจในการกระทำของมนุษย์ตามแนวพุทธธรรมว่ามีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

1) ความพอใจ ชอบใจ ยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ไม่ดี ไม่สบาย ไม่เกื้อกูล เป็นอกุศล เรียกว่า “ตัณหา”

2) ความพอใจ ชอบใจ ยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ดีงาม สบาย เกื้อกูล เป็นกุศลเรียกว่า “ฉันทะ”

แรงจูงใจหรือความปรารถนาประเภทแรก คือ “ตัณหา” ซึ่งแปลว่า ความกระหายความทะยาน ความอยาก ความเส่นหา ความร่น ความร่น ความกระสับกระส่าย ความกระวนกระวาย ไม่รู้ อิ่ม ซึ่งกระบวนการของตัณหาตามหลักปฏิจจสมุปบาท ก็คือ ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย และมีอวิชชา หรือ ความไม่รู้เป็นมูลราก ดังนั้นในความหมายนี้ ตัณหา คือ ความกระหายอยากในสิ่งที่ให้เวทนาหรือความกระหายอยากในอารมณ์ที่พอใจหรือในกามคุณทั้งหลาย โดยเฉพาะกามคุณ 5 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปะ และ ธรรมารมณ์ที่น่าใคร่ น่าพอใจ หรือ ความกระหายอยากได้อารมณ์ที่พอใจมาเสพสวดยเวทนาอันอร่อย โดยตัณหาแยกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) ความกระหาย อยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาเสพสวดยปรนเปรอตน หรือความทะยานอยากในกาม เรียกว่า “กามตัณหา”

2) ความกระหายอยากในความถาวรมั่นคง มีอยู่คงอยู่ตลอดไปของตน หรือความทะยานอยากในภพ เรียกว่า “ภวตัณหา”

3) ความกระหายอยากในความดับสนิทขาดสูญแห่งตน หรือ ความทะยานอยากในวิภพ เรียกว่า “วิภวตัณหา”

แรงจูงใจ หรือ ความปรารถนาประเภทที่ 2 คือ “ฉันทะ” ซึ่งหมายถึง “กุศลธรรมฉันทะ” แปลว่า ฉันทะในกุศลธรรม คือ ความพอใจ ความชอบ ความอยากในสิ่งที่ดีงาม หรือในสิ่งที่เปี่ยมผลดี เกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและคนอื่นหรือเรียกสั้นๆ ว่า “ธรรมฉันทะ” แปลว่า ฉันทะในธรรม หรือ ฉันทะในความจริง ฉันทะในความดีงามหรือความต้องการ ความจริง ต้องการความดีงาม หรือ อธิบายโดยรวมความได้ว่า “ฉันทะ” ก็คือการต้องการรู้ความจริง ต้องการทำให้สิ่งที่ดีงามหรือภาวะที่ดีงามเกิดขึ้น อยากทำให้สิ่งที่เปี่ยมคุณประโยชน์สำเร็จผลเป็นจริงขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฉันทะสัมพันธ์กับการกระทำ คือ การกระทำเพื่อให้รู้ความจริงและการกระทำเพื่อสร้างภาวะที่ดีงามเกิดขึ้นโดยฉันทะมีโยนิโสมนสิการเป็นสมุฏฐาน (วิสุทธิ.ฎีกา (บาลี) 3/110) นั่นคือ ฉันทะเกิดจากโยนิโสมนสิการหรือการคิดแบบคายน คิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ฉันทะอยู่ในกระบวนการฝ่ายปัญญาและตั้งต้นเมื่อมีการใช้ปัญญานั้นเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), : 490-494) ซึ่งผู้ทำการด้วยฉันทะได้เริ่มต้นการกระทำมาจากความคิดหรือความเข้าใจเหตุผล และได้ประจักษ์ผลควบมากับการกระทำที่เป็นเหตุ จึงไม่เกิดทุกข์หรือปมใจในเพราะฉันทะแต่ถ้าทุกข์จะเกิดขึ้นก็เป็นเพราะเปิดช่องให้ตัณหาแทรกเข้ามานั่นเอง

สำหรับแรงจูงใจในการทำงานจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่วิเคราะห์จากแรงจูงใจในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธเจ้าท่านนั้น จะพบว่ามาจากแรงจูงใจอันเกิดจากการตั้งปณิธานหรือการตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์และสังสารวัฏ ตั้งแต่เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการพิจารณาเห็นความทุกข์ของสรรพสัตว์และโทษภัยของกิเลสและสังสารวัฏ จึงนำไปสู่การตั้งปณิธานตั้งแต่นั้นเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อที่ว่าเมื่อพระองค์ตรัสรู้ธรรมและหลุดพ้นแล้วจะทรงช่วยเหลือและนำสรรพสัตว์อื่นให้รู้ธรรมและหลุดพ้นด้วย และด้วยการตั้งปณิธานอันแน่วแน่ตลอดกาลเวลาอันยาวนานนับเป็นอสงไขยและกัปหรือกัลป์นี้เอง จึงเป็นพลังผลักดันที่ทำให้พระองค์ทรงอุทสาหะและพากเพียรในการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า อีกทั้งเมื่อเป็นพระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ก็ทรงกระทำตามปณิธานที่ตั้งไว้จนเป็นที่ประจักษ์ผ่านพระพุทธกิจเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ตลอด 45 พรรษา ซึ่งแรงจูงใจในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ในครั้งที่พระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าแล้วนั้นวิเคราะห์ได้ว่าเกิดจากพระพุทธคุณที่มีอยู่ในพระองค์โดยเฉพาะพระปัญญาคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งพระพุทธองค์สามารถละอวิชชา ตัณหา และอุปาทานได้แล้ว จึงทรงมีปัญญาและกรุณาเป็นแรงจูงใจในการกระทำกิจต่างๆ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์นั่นเอง

อย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์แรงจูงใจตามแนวพุทธธรรมกับการทำงานจิตอาสา สรุปได้ว่าการทำงานจิตอาสาที่ถูกต้องหรือที่ควรจะเป็นจะต้องเกิดจากแรงจูงใจที่เป็นฉันทะที่มุ่งประโยชน์และความอยู่ดีมีสุขเพื่อผู้อื่นและสังคมด้วยจิตที่มีความเมตตา กรุณา และบริสุทธิ์ใจปราศจากความเห็นแก่ตัวหรือปราศจากแรงจูงใจที่เกิดจากตัณหาที่ปรารถนาเสพความสุขและอารมณ์ที่ชบใจเพื่อตนเป็นสำคัญนั่นเอง

3. หลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสา

สำหรับหลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสา นั้น ก็คือการประยุกต์หลักการการทำงานเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธเจ้า รวมทั้งหลักพุทธธรรมเพื่อปรับใช้ในการทำงานจิตอาสา นั่นเอง ซึ่งพบว่า พระพุทธคุณ 3 ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ เป็นคุณสมบัติอันประเสริฐของพระพุทธองค์และเป็นที่มาของพระพุทธกิจที่พระองค์ทรงบำเพ็ญในลักษณะต่างๆ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากปัญหาและความทุกข์ผ่านพระพุทธจริยา 3 ประการ คือ โลกัตถจริยาหรือพระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ญาคัตถจริยาหรือพระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะ และพุทธิตถจริยาหรือพระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่หรือฐานะของพระพุทธเจ้า ในการบำเพ็ญพระพุทธกิจเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธเจ้าท่านนั้น สามารถจัดแบ่งออกเป็น 4 ด้านด้วยกัน คือ

1) การบำเพ็ญพระพุทธกิจทางด้านกายภาพ หมายถึง การที่พระองค์ทรงให้ความช่วยเหลือผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนทางกายภาพ หรือทรงช่วยเหลือเพื่อส่งเสริมให้ความเป็นอยู่ทางกายภาพดีขึ้น เป็นกระบวนการสร้างเสริมศักยภาพของร่างกายและวัตถุให้พร้อมที่จะช่วยเหลือตนเองได้และ สามารถมีชีวิตต่อไปได้ด้วยตนเอง โดยแบ่งออกเป็นการให้ความช่วยเหลือทางด้านสุขภาพและเยียวยาความเจ็บป่วย การให้ความช่วยเหลือทางด้านอาชีพและการให้ความช่วยเหลือด้วยธรรมทานเพื่อความสุขสมบูรณ์ทางกายภาพ

2) การบำเพ็ญพระพุทธรูปทางด้านจิตใจ หมายถึง การที่พระพุทธรูปองค์ทรงให้ความช่วยเหลือทางด้านจิตใจแก่ผู้ประสบปัญหาหรือความทุกข์โดยเน้นการเยียวยาจิตใจ เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นพ้นจากความทุกข์ความโศกเศร้า และมีคุณธรรมในจิตใจที่พัฒนาขึ้นจนกระทั่งเกิดดวงตาเห็นธรรม เป็นอริยบุคคลหรือแม้แต่เข้าถึงซึ่งความพ้นทุกข์เป็นพระอรหันต์ 3) การบำเพ็ญพระพุทธรูปทางด้านปัญญา หมายถึง การที่พระพุทธรูปองค์ทรงให้ความช่วยเหลือโดยเน้นการส่งเสริมหรือพัฒนาจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นจนกระทั่งเกิดปัญญา รู้แจ้ง สัจธรรม เป็นพระอริยบุคคล พ้นจากกิเลสและความทุกข์ไปโดยลำดับ และการบำเพ็ญพระพุทธรูปทางด้านสังคม หมายถึง การที่พระพุทธรูปองค์ทรงให้ความช่วยเหลือทางด้านสังคม โดยการสอนธรรมหรือเปลี่ยนแปลงทิวทัศน์ให้คนในสังคมเกิดสัมมาทิฐิ ประพฤติ กุศลกรรม ซึ่งจะส่งผลให้สังคมมีความสงบสุขและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น รวมไปถึงการที่พระพุทธรูปองค์ทรงเสด็จไปให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยด้วยพระองค์เอง เช่น ในกรณีของชาวเมืองเวสาลี และการที่พระพุทธรูปองค์ทรงเข้าไปประจักษ์ความขัดแย้งในหมู่พระญาติโดยการแสดงพระธรรมเทศนา และสนทนาเพื่อเตือนสติให้หมู่ญาติเหล่านั้นเกิดความสามัคคี เห็นคุณค่าของกันและกัน และละเว้นการเบียดเบียนกันด้วย เป็นต้น ซึ่งลักษณะและวิธีการทำงานจิตอาสาจากพระพุทธรูปและการบำเพ็ญพระพุทธรูปของพระพุทธรูปเจ้านั้นถือว่าเป็นแนวคิดเพื่อนำมาประยุกต์เป็นแนวทางในการทำงานจิตอาสาในยุคปัจจุบัน

สำหรับหลักพุทธธรรมที่สนับสนุนการทำงานจิตอาสา นั้น วิเคราะห์จากพระพุทธรูปของพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ พระจริยาอันดีงามของพระสาวก และพุทธบริษัท รวมทั้งหลักพุทธธรรมที่พระพุทธรูปองค์ทรงสอนในโอกาสต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีจิตอาสา แบ่งออกเป็น 4 หมวดด้วยกัน คือ 1) หมวดที่ว่าด้วยการพัฒนาตนเองของผู้ที่ทำงานจิตอาสา ซึ่งสอดคล้องกับหลักอรรถัตถะประโยชน์หรือประโยชน์ตน ได้แก่ หลักอริยสัจ 4 และไตรสิกขา 2) หมวดที่ว่าด้วยการช่วยเหลือหรือการสงเคราะห์ด้วยจิตอาสา ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัตถะประโยชน์หรือประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 เวยยาวัจจมัยในบุญกริยาวัตถุ 10 3) หมวดที่ว่าด้วยหลักการทำงานจิตอาสา ซึ่งสอดคล้องกับอุภยตกประโยชน์หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ได้แก่ สาราณียธรรม 6 สัมปยุตธรรม 7 อิทธิบาท 4 และขันติธรรม และ 4) หมวดที่ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้ที่ทำงานจิตอาสา ได้แก่ บารมี 10 กัลยาณมิตรธรรม 7 พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 ซึ่งสัมปยุตธรรมลงเป็นปัญญาและกรุณา ซึ่งหลักพุทธธรรมดังกล่าวนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานจิตอาสาได้อย่างดี รวมทั้งสามารถนำมาแก้ไขปัญหาลุปรรรคในการทำงานจิตอาสาได้ทั้งอุปสรรคภายในที่เกิดจากตัวของผู้ที่ทำงานจิตอาสาเอง อุปสรรคภายนอกที่เกิดจากการทำงาน และสภาพแวดล้อม เป็นต้น

แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสาที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคิดเรื่องจิตอาสาปรากฏอยู่ รวมทั้งหลักการทางพระพุทธศาสนาในหลายบริบท เช่น พระพุทธรูปหรือการบำเพ็ญพระพุทธรูปเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธรูปเจ้า รวมทั้งหลักพุทธธรรมต่างๆ ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการทำงานจิตอาสาในยุคปัจจุบันได้ในประเด็นที่หลากหลาย ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าจิตอาสาตามแนวพุทธในการทำงานจิตอาสาหรือให้ความช่วยเหลือต่อผู้อื่นและสังคม ควรเริ่มมาจากจิตใจที่ประกอบไปด้วยความเมตตาและกรุณา ไม่นิ่งดูดายต่อปัญหาและความทุกข์ของผู้อื่น โดยในการทำงานจิตอาสาหรือให้ความช่วยเหลือนั้นโดยสรุปแล้วได้เป็น 2 ประการ คือ 1) ให้ความช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ในระดับโลกียสุข คือ ช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ให้ผู้อื่นได้รับความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจให้พ้นจากปัญหาความเดือดร้อน ทุกข์ภัยหรือความ

ยากลำบาก และ 2) ให้ความช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ในระดับโลกุตตรสุข คือ ช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ให้บรรลุเป็นอริยบุคคลจนกระทั่งถึงนิพพาน เป็นการสงเคราะห์ที่มุ่งหวังผลคือการเน้นการหลุดพ้นจากปัญหาและความทุกข์ทางจิตใจโดยสิ้นเชิงซึ่งเป็นอุดมคติอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะเด่นของการให้ความช่วยเหลือของพระพุทธเจ้าเน้นการส่งเสริมคุณธรรมหรือการให้ธรรมทานหรือการสั่งสอนสั่งธรรมความจริง รวมไปถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตก็เพื่อส่งเสริมสติปัญญาและคุณธรรมในระดับต่างๆ จนกระทั่งการเข้าถึงอุดมคติที่ตั้งมานั้นก็คือการสิ้นกิเลสและหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏในที่สุด

ดังนั้นการประยุกต์หลักการทางพระพุทธศาสนาในการทำงานจิตอาสา นั้น ผู้ที่ทำงานจิตอาสา นอกจากจะให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ผู้ที่เดือดร้อนพ้นจากความทุกข์จากการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปแล้ว ก็ควรให้ธรรมทาน เพื่อให้ผู้อื่นได้รับผลหรือประโยชน์ที่สูงขึ้นไปคือ การมีโอกาที่จะบรรลุอุดมคติสูงสุดในพระพุทธศาสนาตามเหตุและปัจจัยของบุคคล และในประเด็นนี้เองที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของแนวคิดและหลักการทางจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่แตกต่างจากแนวคิดจิตอาสาโดยทั่วไปที่มุ่งให้ความช่วยเหลือเพื่อให้ผู้คนและสังคมประสบความสำเร็จในขอบเขตของระดับโลกียะ

4. ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำงานจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

สำหรับประโยชน์จากการทำงานจิตอาสาที่วิเคราะห์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้น สรุปได้ว่าการทำงานจิตอาสาก่อให้เกิดประโยชน์ 3 ประการ ได้แก่ 1) ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) คือผู้ที่มีจิตอาสาหรือจะทำงานจิตอาสา มีโอกาสพัฒนาขัดเกลาตนเองไปพร้อมกับการช่วยเหลือผู้อื่น โดยให้กิจที่จะทำเพื่อผู้อื่นรวมถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่ต้องพบเจอถือเป็นการเรียนรู้และเป็นโอกาสในการฝึกฝนพัฒนาตนเองหรือเป็นโอกาสในการปฏิบัติธรรมเจริญสติ อีกทั้งการทำงานที่ต้องเสียสละเพื่อผู้อื่นเป็นโอกาสให้ได้ลดละความเห็นแก่ตัวหรือความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาหรือตัวตน ซึ่งเท่ากับเป็นการขัดเกลากิเลสในตนหรือเป็นการเพิ่มพูนคุณธรรมในตนประการต่างๆ ด้วย นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสที่ตนเองจะได้รับบุญและผลของบุญจากการทำสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นนั้น เพื่อจะได้เกื้อกูลและเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาตนเองยิ่งขึ้นไป 2) ประโยชน์ท่าน (ปรัตถะ) คือ ผลของการทำงานจิตอาสาโดยตรง ผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือย่อมได้รับประโยชน์จากการช่วยเหลือนั้นในลักษณะต่างๆ เช่น การพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน การได้รับโอกาส ความสุข หรือ ความสำเร็จในชีวิต เป็นต้น และ 3) ประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย (อุภยัตถะ) คือ สังคมใดมีผู้ที่มีจิตอาสาอยู่ร่วมกันต่างก็มีความเกื้อกูล ช่วยเหลือกันก็ย่อมก่อให้เกิดสังคมที่อบอุ่นและน่าอยู่นั่นเอง

นอกจากการทำงานจิตอาสา ก็ควรเป็นไปเพื่อจุดหมายที่ตั้งตามหลักประโยชน์ 3 ประการ กล่าวคือ การทำงานจิตอาสาหรือการเสียสละ เอื้อเฟื้อ แบ่งปันหรือการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบากด้วยจิตใจที่มีเมตตาและกรุณานั้น ยังเป็นกิจกรรมที่นอกจากจะให้ประโยชน์ในปัจจุบันหรือที่ภุชชัมมกตามเหตุปัจจัยแล้วนั้น การทำงานจิตอาสาอาจเป็นเหตุให้ได้มาซึ่งความสุขหรือความชื่นชมยินดี รวมไปถึงชื่อเสียง เกียรติยศ ไม้ตรีหรือทรัพย์สินโดยมิได้มีเจตนาแสวงหาเพื่อตน แต่เป็นการได้รับมาตามเหตุปัจจัยหรือตามเหตุผลที่สมควร ยังก่อให้เกิดประโยชน์เบื้องหน้าหรือสัมปรายภพด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิตโดยเฉพาะคุณค่าทางจิตใจทั้งแก่ผู้ให้ความช่วยเหลือและผู้ได้รับความช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นการได้รับความสุขใจ การคลายจากความทุกข์ใจหรือการมีจิตใจที่

พัฒนาขึ้น เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากพระพุทธศาสนสุภาษิตหรือคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสส์ดังกล่าวไว้

นอกจากนี้การทำงานจิตอาสาตามความหมายในแนวพุทธ ยังสามารถนำไปสู่การบรรลุประโยชน์อย่างยิ่งหรือปรมัตถะ คือ การถึงวิมุตติ หลุดพ้นหรือการสิ้นกิเลสได้ ดังตัวอย่างของการเจริญวิปัสสนาโดยมีเมตตาเป็นฐานที่ปรากฏในเมตตสูตร หรือการฝึกฝนขัดเกลาตนเอง ในการลดละอัตตาหรือตัวตนหรือสละความเห็นแก่ตัวหรือจาคะและการเสียสละ โดยการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นไปพร้อมกับการดำเนินตามอริยมรรคหรือไตรสิกขา ซึ่งเป็นวิถีในการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามหลักการทางพระพุทธศาสนานี้สิ่งที่ได้รับการทำงานจิตอาสาซึ่งถือเป็นกุศลกรรมอีกประการหนึ่งก็คือ "บุญ" หรือการได้รับผลหรือวิบากที่น่าปรารถนา เช่น การได้ชำระจิตใจให้สะอาด การได้รับความสุข เกิดในภพที่น่าชื่นชมหรือการได้ไปเกิดในที่ๆ เป็นต้น

5. การพัฒนาจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

สำหรับการพัฒนาจิตอาสาที่วิเคราะห์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนานี้ ก็คือการประยุกต์หลัก "ไตรสิกขา" หรือ การฝึกอบรมพัฒนาชีวิตทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความประพฤติทางกาย เรียกว่าอริสัสสิกขา หรือ ศีล ด้านจิตใจเรียกว่าอริจิตตสิกขาหรือสมาธิ และด้านปัญญาเรียกว่าอริปัญญาสิกขาหรือปัญญา เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาหรือการพัฒนาจิตใจให้เกิดความเสียสละ การไม่คำนึงดูดยต่อปัญหาและความทุกข์ของผู้อื่น มีจิตใจที่เมตตาและกรุณา มีความต้องการที่จะการทำประโยชน์เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมได้นั้นเอง โดยอธิบายได้ว่าการพัฒนาตนเองด้วยไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาให้เจริญขึ้นเท่ากับเป็นการดำเนินตนอยู่ในครรลองของอริยมรรคและดำเนินตามรอยทางของพระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งมีปัญญาและกรุณาที่เต็มเปี่ยม แม้ผู้ปฏิบัติจะยังไม่สามารถบรรลุผลจนมีปัญญาและกรุณาเต็มเปี่ยมเช่นนั้นได้ แต่ในการฝึกฝนขัดเกลาตนเองทั้งทางศีล สมาธิ และปัญญาที่เท่ากับเป็นการขัดเกลากิเลสรวมทั้งความเห็นแก่ตัวให้ลดลงไปตามลำดับ และในการปฏิบัติตนตามแนวทางของไตรสิกขายังส่งผลให้บุคคลมีพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน มีความสำรวมตนเองในทางที่ดีงาม มีจิตใจที่ละเอียดอ่อน มีคุณธรรมพัฒนาขึ้นในจิตใจ เช่น ความเมตตา และกรุณา เป็นต้น อันเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการมีจิตอาสา รวมไปถึงการมีปัญญาที่พัฒนาก็ออมส่งผลให้บุคคลผู้นั้นทำประโยชน์แก่ตนและประโยชน์แก่ผู้อื่นได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นการหนุนนำให้กรุณาเจริญขึ้น และกรุณาที่เจริญขึ้นย่อมส่งผลให้บุคคลมีความห่วงใย เห็นใจต่อความทุกข์ของผู้อื่น และปรารถนาที่จะช่วยเหลือมากขึ้นซึ่งเป็นพฤติกรรมของผู้มีจิตอาสานั้นเอง

นอกจากนี้การสร้างแรงจูงใจก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาขึ้นในตัวบุคคลได้ โดยการพัฒนาแรงจูงใจที่เป็นฉันทะ ซึ่งทำได้โดยการฝึกให้บุคคลมี "โยนิโสมนสิการ" นั่นคือการพิจารณาให้เห็นคุณค่าหรือคุณประโยชน์ที่แท้จริงของการมีจิตอาสาหรือการทำงานจิตอาสา และเมื่อบุคคลมองเห็นสิ่งที่ดีและมีคุณค่าแล้วจิตก็จะโน้มเข้าไปหาและเกิดฉันทะขึ้น รวมไปถึงเกิดความอุตสาหะที่จะลงมือทำให้สำเร็จประโยชน์และเกิดเป็นจริงด้วยตนเอง ควรสร้างแรงจูงใจที่ประกอบไปด้วยปัญญาและกรุณา เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตอาสาหรือการพัฒนาจิตใจให้เกิดความเสียสละ ไม่คำนึงดูดยต่อปัญหาและความทุกข์ของผู้อื่น มีจิตใจที่เมตตาและกรุณา มีความต้องการที่จะการทำประโยชน์

เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม อย่างไรก็ตามกระบวนการพัฒนาจิตอาสาตามหลักการของพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งคือการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดความกรุณา โดยวิเคราะห์จากการตั้งปณิธานของพระโพธิสัตว์นั้นก็คือ การได้เข้าไปสัมผัสหรือประสบกับความทุกข์ของผู้อื่น ซึ่งอาจจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สามารถน้อมนำความกรุณาให้เจริญขึ้นในจิตใจได้

บทสรุป

จากการศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดจิตอาสาตามหลักการทางพระพุทธศาสนา แม้ว่าคำว่าจิตอาสาจะไม่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกโดยตรง แต่พระพุทธศาสนาก็มีแนวคิดที่ใกล้เคียงกับแนวคิดจิตอาสาปรากฏอยู่ทั้งในคำสอนของพระพุทธเจ้า หลักพุทธธรรม รวมไปถึงพระพุทธพจน์ และที่ปรากฏผ่านพระจริยาของพระสาวกหรือพุทธบริษัทด้วย โดยเฉพาะในประเด็นของการมีจิตที่ประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณา มีความเสียสละและปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน สำหรับพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าที่ประกอบไปด้วยพระกรุณาคุณที่ปราศจากกิเลสนั้น แม้จะไม่ใช่ว่าในความหมายของจิตอาสาในปัจจุบันซึ่งเป็นเรื่องของปุถุชนหรือบุคคลทั่วไปที่มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น แต่ทั้งนี้ลักษณะของจิตอันทรงพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้าและลักษณะของจิตอาสา มีความคล้ายกันในเรื่องของการเสียสละและปรารถนาดีต่อผู้อื่น แต่มีความแตกต่างกันในระดับของความบริสุทธิ์ของจิต อย่างไรก็ตามคุณธรรมและหลักการทำงานเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ของพระพุทธเจ้านั้น สามารถนำมาเป็นแนวทางเพื่อนำมาประยุกต์กับการทำงานจิตอาสาอย่างเหมาะสมในบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อพัฒนาสังคมและประเทศให้น่าอยู่และเจริญได้อย่างยั่งยืน

มจร

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2543.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก พร้อมมรรคกถาแปล. ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2537.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. โปธิสัตว์จรรยา มรรคาเพื่อมหาชน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. 2546.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 7.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2541.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). กฎแห่งทาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กรณปัญญาญาณ.
ม.ป.ป.
- พระไพศาล วิสาโล. เต็มเต็มชีวิตด้วยจิตอาสา. กรุงเทพมหานคร : เครือข่ายพุทธิกา. ม.ป.ป.
- เพชรภี ปิ่นแก้ว. จิตอาสา สุขสร้างง่าย ๆ แค่งมีใจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
iam Bookazine. 2554.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. พุทธศาสนamahayan. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม. 2546.
- สิทธิโชค วรานุสันติกุล. จิตวิทยาสังคม : ทฤษฎีและการประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเม็ค
ทรายพริ้นติ้ง. 2546.
- MacLelland, D.C. The Achievement Motive. (New York : Appletion Century Crofts.Inc.
1953.